

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לה, תשמ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בקע ים, קרע ים, המונח הטכני והגדרתו — לפי המקורות

דוד זילבר במאמרו "קרע חלון, קרע מזבח, קרע עין" (מן הריאליה הקדמאית שבלשון המקרא, לשוננו לעם, תשרי--מרחשון התשמ"ג) הלך אחר פרשני המקרא, שפירשו קרע לשון פתיחה, כמיוחס להם בפירוש רש"י על "וקרע לו חלוני" (ירמיה כב, יד): "וקרע לו — הרחיב לו. אחרים הגיהו: וקרע לו = ופתח לו. וכן ותקרעי בפוך (שם ד, ל), קרעת שמים ירדת (ישעיה סג, יט), פולן לשון פתיחה", עכ"ל. וכך רד"ק: "פתח לו חלונים"; וכן גם המצודות שם. משמעו של הפועל קרע, לדברי הנ"ל, הוא אפוא עשיית חור או פתח בחומר לא-מוצק, והוא מסביר את ביטוי חז"ל "קריעת ים-סוף" כפתיחת ים-סוף לפני יוצאי מצרים; ואילו "קרע חלון", לדבריו, שריד הוא מימי שוכני אוהלים הקדמונים, שהיו קורעים חור או פתח ביריעת האוהל לאור וְלאוֹר. לפי זה, הוא מתרץ את "המזבח נקרע" שבלשון המקרא¹, אף שעניינו גוף מוצק שלא פהגדרתו, בקביעה שהוא ביטוי אֶליפטי, וצ"ל "חלל המזבח נקרע"; ו"קרע את הממלכה"², המסתבר כאילו

1. הנה המזבח נקרע, ונשפך הדשן אשר עליו (מלכים א' יג, ג).

2. קרוע אקרע את הממלכה מעליך (מלכים א' יא, יא).

"עשה חור בממלכה", הוא ביטוי של נמשל נבואי פקריעת בגד. מבלי להיפנס לעניין טיבו ההגיוני של המעק מ"קרע אוהל" ל"קרע חלון" ומ"נקרע מזבח" ל"נקרע חלל מזבח", הרי מונח טכני בנדון חייב לציין מכנה משותף וברור ביותר לכל הממצאים של צירופי הפועל קרע בלשון המקרא ובלשון חכמים, פי בשתייהן מצוי השימוש בזה גם לעניין חומר מוצק, מלבד השימוש הרווח בהן לענייני קריעת בגד, שטרות או מגילות קלף, שנושא המפע הארכאי אינו חל עליהם. ולא — יש לראות בפירוש "קרע — לשון פתיחה" הספר תיאורי בדרך השאלה, היאה למקצת הצירופים הללו בלבד; ולא מונח טכני מוגדר בכללו. אכן מצאנו בלשון חז"ל צירופים כגון: "קרע שבטים"³, "נקרע מקום / נקרעו סביבות"⁴, "נקרע בית / ספינה נקרעת"⁵, "נקרע פד"⁶, ואת אלה קשה ליִשב אפילו בדוחק. לפי "קרע — לשון פתיחה", פשוטו כמשמעו.

מפתח לזיהוי המונח הטכני הקדום בנדון מזומן לנו בדיון בהגדרתו, לאו דווקא מבחינת הריאליה שבצירוף המקראי "קרע

-
3. מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך נחקרעה נחלתו, חצייה בארץ ירדן וחצייה בארץ כנען (בראשית רבה פד, פ): מתנות נהונה: הוא (מנשה) שרף אחריהם על דבר הגביע.
 4. רבי אומר: נקרעו כל סביבותיהן (של בני קורח). ואוחו מקום שהיה תחתיהן לא נקרע (מדרש תהלים א).
 5. לפי שכל ישראל ערבים זה לזה, ולמה הם דומים? לספינה שנקרע בה בית אחד, אין אומרים נקרע בה בית אחד, אלא כל הספינה נקרעת כולה (תנא דבי אליהו רבא יא).
 6. נקרע הכד ונשפך (ילקוט שמעוני. ויקרא חקד).

חלון = קרע חלל" וגלגולו משוכני אוהלים בימים הקדמונים, אלא מתוך עמידה על השוני שבשימוש ב"בקע ים" במקרא⁷, וב"קרע ים" לרוב בלשון חכמים⁸. שני הצירופים הללו משמשים לענייני חומר מוצק ולא-מוצק כאחד, ולכל אחד מהם משמע מיוחד ומוגדר לעצמו.

מה בין "בקע (ים)" ל"קרע (ים)"? הראשון מורה על סדיקה וחיתוך, והשני מורה בנוסף לזה על פער שנפער עם ההפשלה לצדדים של השפתות שנתהוו מן הבקיעה, ועל ידי זה נתגלע קרע ביניהן. תהליך זה, שתחילתו בקיעה קנית בחומר, והמשכו בקרע מתרחב עד כדי היחצות החומר והפרדתו לשניים, מוצג לנגדנו במלואו בפרשת קריעת ים-סוף בספר שמות יד, פא-כב: "... ויבקעו המים. ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם"; פלומר: אחרי בקיעת הים נסו המים משני צדדיה של היבשה, אלו ימינה ואלו שמאלה, נערמו וניצבו כחומה, ובתוך נפערה תְּרָבָה למעבר בני ישראל. לפעולה מעין זו הונח המונח קרע בלשון המקורות. אין תָּמָה, שתפס המקרא לשון "בקע ים", בהדיגשו את רושם הנס על הים ברגע התגלותו, ובהמשך הביא את שאר פרטי הסיפור לפי השתלשלותם, בסגנון אָפִי ובהרחבה בספר שמות, ובקיצור תמציתי בספר תהלים⁷. לעומת זאת תז"ל, שעשו שימוש במושג הפוללני של הנס הזה לדרושי תורה, העדיפו

7. בקע ים ויעבירם (תהלים עח, יג).

8. וקרע לנו את הים (סוטה לה ע"א); בשביל ההבטחה שהבטחתי ליעקב. אני אקרע להם את הים (מכילתא, ויהי בשלח ב, ג); קריעת ים-סוף (ברכה נח ע"א / פסחים קיח ע"א ועוד).

לתפוס את המונח המקיף "קרע ים" ואת השם "קריעת ים-סוף", המציינים את עיקרו של סיפור הנס מתחילתו ועד סופו.

הגדרת קרע במקורות היא אפוא חצה או חתך או בקע חומר לחלקים וניתקם זה מזה על ידי הרחבת הרנח ביניהם. מפאן בקע הָדגשו במעשה המחולל את ההפרדה, וקרע הָדגשו בהפרדה שבאה עם התרחבות הבקיעה. כלל זה אמור לגבי חומר מוצק ולא-מוצק כאחד, ועל פיו מתיישבים כל שימושי קרע במקורות, כלהלן.

קריעת עין לרנחה היא הרחבה מרבית של הרנח המפריד בין העפעף העליון והתחתון, וכשעוצמים עין הריהו מצטמצם עד כדי סדק ביניהם. "נקרע מזבח" הריהו בלשון ימינו: נתרחב חור מבקיע שנבעה בציפוי הנחושת של המזבח, ונשפך הדשן ממנו. וכיוצא בזה "נקרע הפד" — נתרחבה הבקיעה שבו, והייתה לפער גלוי. קרע בגד, קרע ממלכה, קרע מגילה, קרע (נייר וכתוב פו) גור-דין — המכנה המשותף להם הוא הרחבת הפער הנגלה שבין השפחות מקו החצייה והלאה, אלו פנגד אלו, וניתוק הקרעים זה מזה. וכך בהשאלה: קרע שמים⁹, קרע לב¹⁰ במקרא, וקרע בעלי-חיים, וקרע אברי הגוף, וקרע מפה בלשון חכמים¹¹. וכך קרע חלון — הרחיב את

9. קרעת שמים ירדה (ישעיה סג, יט): אמר דוד: "ותקרע הרקיע ותיפנס תפילתי" (מדרש תהלים קמא).

10. וקרעו לבככם ואל פגדיכם (יזאל ב, יג): ואקרע סגור לבס (הושע יג, ח).

11. ומקרעין לו את התרנגולת (יזמא פג ע"ב): לקרעו פדג (פסחים מט

הבקיעה שבקיר במפולש לתוך החלל, ועשה בו מתקן של חלון.
קרע, במשמע הרחיב רוח בין חלקים שנבקעו או נחצו,
 משתקף מהלכות קריעת בגד של אָבל, כמובא במועד קטן פב
 ע"ב: "על כל המתים פולן קורע טפח, על אביו ועל אמו עד
 שיגלה את לבו... ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים
 (מלכים ב' ב, יב). ממשמע שנאמר ויקרעם, איני יודע שהן
 לשנים? אלא שנראין קרועים כשנים". וכך שם לגבי קורע
 בבית הצנאר של בגד, שהקרע בו חייב להיות ניפר ונראה לעין.
 גם אגדת חז"ל שבמדרש תהלים א': "אמר רבי: נקרעו כל
 סביבותיהן (של בני קורח), ואותו מקום שהיה תחתיהן לא
 נקרע", לאחר שנבקעה האדמה ופצתה פיה ובלעה את קורח
 ועדתו וכל אשר להם, מוכיחה על נקרעו במשמע זה, כלומר:
 הוסטו ממקומם, כשנתרחב החלל שנפער מתוך היבקעות
 האדמה. ואין טעם לפרש "נפתחו כל סביבותיהן". והוא הדין
 לגבי "קרע בית" ו"ספינה נקרעת".

אותה לשון הרחבה משתמעת גם משימוש קרע
 בהשאלה לעניין מחלוקת ופירוד בין הבריות, כגון
 "מנשה גרם לשבטים לקרוע" (בראשית רבה פד, ב). ודאי שאין
 כאן "קרע" — לשון פתיחה, כמתבקש מסברתו של זילבר לגבי
 המונח הזה, אלא משל הוא ליחסי השבטים, שנחלקו על יוסף
 ומנשה וגרמו להרחבת הקרע שפיניהם¹².

ע"ב); וקרע למוחיה (פתובות ע"ז ע"ב); למי שהיה לו מפה וקורעה הרופא
 וכו' (פסיקתא רבתי לג, אנכי אנכי).

12. וכיוצא בזה: ויקרעו שמלוחם, אמר להם הקב"ה (לאחי יוסף): אחם

אין ספק, שלמשמע זה פיון רש"י, בבטאז במלה אחת את
תמצית ההגדרה הנדונה, בפירושו על "וקרע לו חלוני" —
והרחיב, לעומת ההגהה שייחס לאחרים, כמובא בראש
המאמר למעלה. וכך הוא אומר על "פי תקרעי בפוך עיניך
(ירמיה ד, ל): "תקרעי בפוך — לשון קריעה, שהפוך נראה
כמרחיב קרע העין. כך שמעתי, וגם מנחם לא חלק במחברת
קרע". ועל כך ייאמר: שפתיים ישק משיב דברים נכוחים (משלי
כד, כו).

גרמחם לקרוע בגדי אביכם בדבר של חנם, כך תיקרעו אתם על דבר של
חנם (תנחומא, מקץ י — תיקרעו = ירחב הפירוד ביניכם).

אהרן בר-אדון (אוסטין, טקסאס)

לאטימולוגיה של כמה "מלות-סלנג" בעברית הישראלית של ימינו

חרבון, מחורבן, חרבן, התחרבן, אכל חרבון וכו'

— מקורן ושימושיהן

בהזדמנות קודמת טיפלנו במקורה ובתולדותיה של המלה
"חחיתה" ונגזרותיה. פפי שהוכחנו, יסודה בתרגום-שאלה
מערבית¹, ולא מיידיש, פפי שהציעו, בשעתם, אחרים.

1. ר' לישוננו לעם, ק"מ-קמ"א, סיון-תמוז תשכ"ג, עמ'